

Kateřina VOLEKOVÁ, *Česká lexikografie 15. století*, Academia, Praha 2015

418 s., ISBN 978-80-200-2486-2

Na první pohled se může zdát, že jde o publikaci určenou výhradně jazykovědcům. Byla by však chyba, kdyby si jí nevšimli také další zájemci o pozdně středověké dějiny českých zemí. Přináší totiž řadu informací i k nefilologickým oborům: dějinám práva, správy, hospodářství, hmotné kultury, medicíny či přírodních věd. Nejvic z knihy pochopitelně vytěží vedle diachronních lingvistů zájemci o kulturní a literární historii (včetně dějin vzdělanosti) a badatelé v některé ze speciálních oblastí filologie (studium biblického překladu, příp. biblické hermeneutiky). Další se mohou nechat vést prostou zvědavostí: Jak se před pěti nebo šesti sty lety vyrovnávali učení nositelé češtiny s latinskými (a méně často též německými) slovy a frázemi z různých oblastí života? Jak častovali hříšníky, jak si poradili s mariánskými termíny *illuminatrix* a *reparatrix* nebo s označením přibuzenských vztahů; jak si konkurovaly překladové ekvivalenty *črnokněha* a *čarodějnost*?

Všichni známe alespoň podle jména-pseudonymu Klareta, autora latinsko-českých veršovaných encyklopedií, které popularizovaly univerzitní terminologii *trivia* a *quadrivia*. Dosud nám však chybělo bližší povědomí o desítkách dalších slovníků s českým lexikem, dochovaných v několika stovkách rukopisů. Před autorkou tak stál nesnadný úkol – zpracovat tematicky bohatý materiál, sahající od českých glos v latinských slovnících až po první tištěné slovníky ze začátku 16. století (do roku 1500 nevyšel žádný bohemikální slovník tiskem). Těžšíště práce leží v 15. století, kdy vznikla většina rukopisů. Kniha tak především zaplňuje lakunu mezi známými slovníky Klaretovými a lexikografií humanistickou. V úvodu (kap. 1) se Voleková věnuje koncepčním a terminologickým problémům. Jako předznamenání vztahu českých lexikografických textů k západoevropské tradici podává dále (kap. 2) stručný přehled vývoje latinské a německé lexikografie ve středověku (včetně výčtu latinsko-německých slovníků dochovaných u nás). Vstupní, neanalytickou část knihy pak uzavírá přehled historie bádání o české lexikografii (kap. 3). V 4. kapitole, která představuje jádro práce, věnuje autorka pozornost vedle anonymních slovníků také známým jménům (kromě Klareta např. Pavlu Žídkovi); výklad přitom sahá od krátkých několikaslovních latinsko-českých slovníčků podávajících jen označení čtyř výkladů smyslu Písma až po typ, který se blíží dnešním konverzačním

příručkám (např. vatikánský latinsko-italsko-česko-německý slovník z druhé poloviny 15. století). Vedle jmenovaných jazyků Voleková zmiňuje i polsko-české glosy, latinsko-slovenský slovníček čtyř výkladů Písma, známý latinsko-francouzský alfabetař ukončený konverzační příručkou (spojený s Lucemburky) či slovníky hebrejské. Hlavní část výkladu však zabírají slovníky latinsko-české (rostlináře, sekvenciáře a hymnáře, slovníčky hříchů, oděvů, právnické, astronomické, s nejrůznější biblickou tematikou aj.); vedle jednofoliových a podobných textů jde také o celé lexikografické kodexy. Závěrečný exkurs čtenáře vede do 16. století, k prvním tištěným slovníkům, které obsahují češtinu jako jeden z jazyků.

Induktivní přístup autorky, mnohdy omezený na deskripci a edici (ukázkou), dělá z této monografie komentovaný katalog *sui generis*. Především podkapitoly 4.1 a 4.2 z hlavní výkladové části, které čítají dohromady téměř 200 stran, by si zasloužily nápaditěji strukturované členění. Inspirativní by mohla být v tomto ohledu monografie Petera O. Müllera *Deutsche Lexikographie des 16. Jahrhunderts* (2001), jenž při výkladu kombinoval typologické, funkční, pragmatické, materiálové filologické i recepční hledisko.

Po ediční poznámce a seznamu zkratk následuje podrobně členěný seznam literatury a pramenů. Na s. 357–405 je připojen tabulkový seznam českých lexikografických pramenů, členěný abecedně podle knihoven a archivů, tj. místa uložení, který podává základní informace (typologický popis pramene, signaturu, foliaci, dataci atd.). Kniha obsahuje kvalitní barevnou obrazovou přílohu, německé shrnutí a spojený jmenný a věcný rejstřík (není však jasné, jakou má koncepci, neboť v něm například zcela chybí jména novodobých badatelů zmiňovaných v hlavním textu). Vzhledem k množství shromážděného materiálu by uživatel uvítal i rejstřík rukopisů.

Badatelský přínos této knihy, původně disertační práce obhájené 2014 a téhož roku vyznamenané i cenou Josefa Hlávky, je ohromný: heuristický, systemizační, interpretační i ediční. Autorka podstatně rozšířila dosud známý materiál, roztrídila jej, popsal, korigovala řadu starších soudů a lexikografické texty výběrově zpřístupnila. Jen s malou částí rukopisů zůstala obeznámena nepřímou, prostřednictvím katalogů (např. dva bratislavské rukopisy uvedené na s. 110–111 nebo jeden rukopis roudnické lobkovické knihovny zmíněný na s. 124); přitom i tyto texty, v katalozích dosud jen přibližně charakterizované, nově zasadila do kontextu bohemikální lexikografické produkce pozdního středověku.

Vzhledem k šíři záběru (a tato šíře je jedním z hlavních přínosů knihy!) zůstaly některé problémy pojednány příliš zkratkovitě. To se týká např. manuálníku Mikuláše z Kozlů; Voleková nezná německé práce (Werner Bein, Deneckovo heslo z *Verfasserlexikon* aj.), a tak její kritika „moderní odborné literatury“, která prý nezmínila české glosy v latinsko-německém glosáři (s. 53), působí paušálně a nespravedlivě. Za příliš zkreslující považují tezi ze s. 188, že základem literární tvorby středověku je *imitatio a aemulatio*. Takové tvrzení je rovnou měrou působivé jako problematické: vždyt stejně dobře lze charakterizovat i literární tvorbu po-moderní – stojící už ovšem mimo rámec tradiční poetiky a rétoriky. Předně však: Anežka Vidmanová, z jejíž popularizační práce ona formulace pochází a na niž Voleková odkazuje, měla na mysli pouze středověkou *latin-skou* literaturu.

Při velkém množství materiálu, který Voleková shromáždila, srovnala a popsal, není divu, že jí něco ze sekundární literatury (případně i edic) uniklo: M. Šváb určil už v roce 1963, že tzv. *Glosy vídeňské* glosují část díla Alexandra Neckama *De nominibus untensilium* (srov. autorčino váhání na s. 31, pozn. 62). Rukopisem z Vyššího Brodu č. 49 se zabývali Anděla Fialová a Josef Hejnic, kteří také zveřejnili edici vyšnobrodského latinsko-českého slovníčku (Listy filologické 97, 1974). Výklad o prvních tištěných slovnících (s. 324–325) lze doplnit závěry ze studie H. Klatteho (2010), který sleduje genealogii nejstarších tištěných slovníků a konverzačních příruček spojených s českými zeměmi.

Ignác Jan Hanuš před 150 lety poznamenal, že evidence českých středověkých slovníčků nebude pro jejich množství nikdy dokonána. Zásluhou Kateřiny Volekové máme po různých náběžích a cenných průpravných pracích Václava Flajšhase, Bohumila Ryby a dalších poprvé k dispozici ucelené a podrobné pojednání o staročeské lexiografické produkci, doplněné řadou ukázek.

JAKUB SICHÁLEK

Jeden den ve středověku, edd. Martin NODL – Petr SOMMER, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014

216 s., ISBN 978-80-7422-356-3

Útlý jubilejní sborník váže nápad zachytit jeden den v životě středověkého člověka různého společenského či profesního zaměření. Zajímavá idea odráží příhodně jeden z mnoha zájmů oslavence,

Františka Šmahela, který se jej dotknul nejenom jako autor, ale i jako editor např. v rámci souboru *Člověk českého středověku*. Přestože shromážděné texty spojuje jednotná myšlenka, jednáct autorů, kteří se na sborníku podíleli, zvolilo krajně odlišné strategie, aby svého cíle dosáhli.

Většina textů nabízí spíše než shrnutí jednoho konkrétního dne z pohledu jednoho konkrétního člověka syntetizující, er-formou psaný nástin života v určitém společenském prostředí, a to často v perspektivě jednoho roku, nikoli dne (jak se žilo na vesnici; jak probíhala stavba; jak se odehrávala politická rokování), a to s chronologickým přesahem. Konkrétní osoba se pak mihne jen na začátku vyprávění a stává se zámkou, a nikoli ústřední osou vypravování. Dobře to ukazuje např. příspěvek jednoho z redaktorů, Martina Nodla. Ten nakonec pozornost věnuje nikoli Jakubovi ze Soběslavi, v onen den zvolenému rektorovi, ale vzpomínkám Jana Ondřeje, řečeného Šindel, na působení Jana Husa a na události okolo vydání kutnohorského dekretu – téma sborníku se tak stává pouhou zámkou pro návrat k tématu nedávno opuštěnému. Jen částečně se konkrétní osoby objevují i v textu Pavliny Rychterové, která nabízí komparaci ideálu manželství ve středověku a dnes a dospívá k závěru, že rozdíl jsou (na rozdíl od praxe) menší, než bychom čekali. Podobně bychom mohli pokračovat.

Výjimkou jsou příspěvky Josefa Žemličky a Martina Wihody, které nerezignovaly na beletristické podání. Prostrědnictvím žánru povídky v ich-formě autoři nabídli fiktivní příběhy dvou mužů, drobného šlechtice ze Slánska při návštěvě města Slaný a prokurátora vratislavského biskupa při vizitaci hradu Kaltenštejna. Ačkoli nerezignovali na věrnost reáliím, nebáli se odpoutat od řeči pramenů. Místo popisu a analýzy nabídli svěbytný příběh, kde před námi důležité informace defilují jako před čtenáři středověkých traktátů o cvičení paměti, tj. osmyslněny zasazením do kostry fiktivního putování.

Že jsou někdy zastoupena prostředí velmi speciální (stavební huť), zatímco chybí zachycení podstatnějších fenoménů (měšťan, klerik), nejspíše vyplývá z charakteru sborníku, který chce být primárně „festschriftem“, a výběr disciplinovaných přispěvatelů tak dostal přednost před reprezentativností a uceleností konceptu. Přes značné rozdíly shromážděné příspěvky zaujmou, poučí a adresáta jistě potěšily. Co více si od rozsahem nevelkého jubilejního sborníku přát?

DAVID KALHOUS